

سخن از امکان قانونی برای اعتراض در ایران، بعد از هر رویداد اعتراضی در سطح رسانه‌ها، افکار عمومی و فضای علمی به طور وسیع مطرح می‌شود. سخنانی که بیشتر رنگ و بوی حقوقی و قانونی دارد و کمتر به این موضوع پرداخته می‌شود که اعتراض ذیل مقوله آزادی بیان و اظهار نظر به عنوان یکی از نمودهای مردم‌سالاری دینی و پایه مشارکت عملی مردم در صحنه ابعادی جامعه شناختی دارد؛ از یک سو باید به این موضوع توجه کرد که چرا اعتراض به اغتشاش تبدیل می‌شود و از سوی دیگر، باید ملزومات جامعه شناختی یک اعتراض منطقی و اصولی را احصا و تبیین کرد. به عبارت دیگر، جدای از نقش آفرینی جریان‌های معاند و کشورهای معارض در تبدیل اعتراضات به اغتشاشات، چرا برخی از افراد در جامعه ایرانی، روند تبدیل شدن از معترض به اغتشاشگر را زود طی می‌کنند؟ هدف فرهنگ سیاسی اعتراض در جامعه چیست که بدون حرکت تند و تخریبی، به زعم معترض، محقق نمی‌شود؟ با فرض وجود اختلال در فرهنگ سیاسی اعتراض در ایران، برای نیل به یک الگوی اعتراضی غیرمخرب و البته نتیجه‌بخش چه باید کرد و باید چه مؤلفه‌ها و عناصری به فرهنگ سیاسی اعتراض افزود؟ پاسخ به این سؤالات به مذاقه علمی و جدی نیازمند است، اما در این نوشتار کوشیده‌ایم به اجمال بدان پردازیم.

از فرهنگ سیاسی اعتراض موجود تا مطلوب

فرهنگ سیاسی اعتراض تابعی از فرهنگ سیاسی موجود در کشور است. رویکردهای مختلفی درباره مؤلفه‌ها و عناصر این فرهنگ وجود دارد، اما آنچه در این بحث محل گفت و گوست، عنصر میزان اعتماد به حکومت و پاسخ‌گو دانستن آن در حوزه‌های مختلف است. در تاریخ ایران، حکومت‌هایی به قدرت رسیده‌اند که در نظام حکمرانی‌شان، مقوله پاسخ‌گویی به مردم جایگاهی نداشته است به‌ویژه در دوره پهلوی که بارانتی شدن دولت (به دلیل درآمد حاصل از نفت)، این مسئله تشدید شد. فرهنگ سیاسی ایران در دوره پهلوی به دلایل مختلف و پیچیده، فرهنگ تبعی در مقابل فرهنگ مشارکتی بوده است که در آن رفتارهای سیاسی افراد ترکیبی است از فرصت‌طلبی، انفعال، اعتراض سرپوشیده و ترس. بر همین اساس، نظریه پردازان حوزه روان‌شناسی اجتماعی بر این اعتقادند که ریشه‌های بی‌اعتمادی در جوامع رami توان در تاریخ سیاسی آنان جست‌وجو کرد؛ بنابراین می‌توان گفت جامعه ایرانی، به دلیل سلطه نظام‌های سلطنتی و دیکتاتوری، دارای فرهنگ سیاسی تبعی بوده است که با وجود فرهنگ شیعی، بخشی از این فرهنگ سیاسی نامطلوب با پیروزی انقلاب اسلامی کم‌رنگ شد به نحوی که فرهنگ سیاسی در سال‌های آغازین انقلاب تا روی کار آمدن دولت سازندگی با تغییرات جدی مواجه شد.

مرور حوادث و مسائل ابتدای انقلاب، به‌ویژه دفاع مقدس، نشان می‌دهد میزان اعتماد